

Tid. Af de gamle Trækirker er intet tilbage, de erstattedes i det 12. Aarhundrede af Stenkirker (Granit, Kildekalk, Limsten, i Ringsted Herred ogsaa Faksekalk). I den senere Del af romansk Tid bruges ogsaa Mursten, de gotiske Kirker er alle bygget af Mursten (Munkesten).

Den skønne romanske Stil er i det væsentlige bevaret i Ringsted og Sorø Kirker, af hvilke vel særlig Ringsted Kirke er en af de skønneste Købstadkirker i Danmark. Blandt Landsbykirkerne ses den romanske Arkitektur bedst bevaret i de herlige Kirker i Fjenneslev og Bjernede, hvor ogsaa en god Restauration har bragt dem tilbage til deres oprindelige Skikkelse, hvor tidligere Ombygninger havde skæmmet dem. Ogsaa i mange andre Kirker findes Rester (navnlig Apsider) af den oprindelige romanske Stil, men de fleste præges meget stærkt af den gotiske Ombygning, noget de har til Fælles med de fleste andre danske Kirker.

Det er et ejendommeligt Forhold ved Sorø Amt, at Indlandets Kirker gennemgaaende er de ældste og mindste, medens Kystsognenes Kirker gennemgaaende er større og senere. Sorø Amt er et af de rigeste Omraader for Kalkmalerier. Allerede i romansk Tid var Midtsjælland et Centrum for dansk Malerkunst, hvoraf meget er fremdraget i Amtets Kirker, men ogsaa fra den ældre Gotik findes i Amtet meget værdifulde Kalkmalerier. Som i de fleste andre danske Kirker stammer Altertavler og Prækestole fra Renæssancetiden.

Bindet afsluttes endelig med et fortrinligt Sagregister og Navne-register, som gør det let at finde det, man ønsker Oplysning om.

M. Vahl.

Herbert Louis: Das natürliche Pflanzenkleid Anatoliens. Geographische Abhandlungen, begründet von Albrecht Penck. Reihe III, Heft 12. 132 S. (12×19 cm), Kort, Profiler, talrige Illustrationer. J. Engelhorn's Nachf. Adolf Speemann, Stuttgart 1939.

Forfatteren er Professor ved Universitetet i Ankara og har saaledes haft Lejlighed til ved Selvsyn at studere Vegetationsforholdene i Lilleasien. Efter en kort Indledning gives en Oversigt over Landets Naturforhold, og Forskellen, der findes som Følge af disse mellem Steppevegetation, subtropisk og tempereret Skovvegetation. Herefter følger et Afsnit om Steppeegnene og deres Grænse mod Skovene. Stepperne findes i Landets temmelig tørre Indre, hvor den aarlige Nedbør gaar ned til 30—40 cm eller stedvis endnu mindre. Paa lavere liggende Steder med meget hed Sommer kan

Klimaet ogsaa med en Aarsnedbør paa 50 cm være ugunstig for Skovvækst. Nedbøren er rigeligst om Vinteren, Foraaret og For-sommeren, men da Nattefrost endnu er hyppig i April, maa Vegetationen kunne nøjes med en kort Vegetationstid. Kun hvor Grundvandet langs Floder og Bække naar helt op til Overfladen, findes Træer og Buske, navnlig *Elæagnus hortensis*, Poppel, Pil, Platan og Tamarisk med Undervegetation af Siv og Star. Steppernes Vegetation bestaar væsentlig af Græsser og andre Urter, hvoriblandt mange enaarige Planter, Løg- og Knoldplanter og paa de edafisk og klimatisk tørreste Steder mange Dværgbuske og Halvbuske, navnlig tornede Ærteblomstrede, Læbeblomster og Kurveblomster.

Da Nedbøren i Bjergene er større end paa Højsletterne har de højere Bjerge Mulighed for Skovvækst, og der findes derfor i Landets Indre en nedre Skovgrænse. Bestemmelsen af denne er imidlertid vanskelig, da Agerbrug og Kvægavl mangfoldige Steder har medført Rydning af Skoven, hvor Klimaet muliggør dens Eksistens. Forfatteren har undersøgt adskillige Skovpletter i Ankaras Omegn og har der fundet, at de ikke er Skovenes Forposter paa særlige gunstige Lokaliteter, men at de er Relikter af et tidligere videre udbredt Skovomraade, som er indskrænket ved Kulturen.

Ved kritisk Undersøgelse af et stort Antal Skovrester er det dog lykkedes omtrentlig at bestemme Skovvækstens nedre Grænse. I Omegnen af Ankara maa den saaledes anslaaes til ca. 1200 m. I den vestlige Del af Indlandet træffes vilde Frugtræer og Enebær som Vidnesbyrd om tidligere Skovvækst allerede ved 600 m, medens Skovvækstens nedre Grænse ved Kayseri først findes i en Højde af 1400 m, og endnu længere mod Øst ved 1700 m, ved Eufrats Kilder endog ved 1900—2000 m. Ogsaa i det Indre af det europæiske Tyrki er Steppe herskende, men her synes Mulighed for Skovvækst allerede at indtræde ca. 100 m over Havfladen.

Skovvækstens øvre Grænse ligger indenfor Nord- og Vestkysten ved ca. 2000 m, men stiger i Eufrats Kildeomraade til 2800 m. Over Skovgrænsen findes dels Urter af den sædvanlige alpine Type, men dernæst ogsaa Steppeplanter som tornede Polstre af *Astragalus* og *Acantholimon*. Det er naturligt, at Skovenes øvre Grænse ligger lavere i Kystegnene end i Indlandet, da Sommervarmen er størst i Landets Indre.

Medens det første Afsnit af Bogen behandler Steppeomraaderne i Tyrkiets Indre og Skovomraadernes nedre og øvre Grænser, beskriver den sidste Del af Bogen Skovomraaderne. De deles i vinterhaarde (tempereret Klima), moderat vinterhaarde (Overgangs-klima) og kuldefølsomme (subtropisk Klima). Alle tre Grupper

underafdeles i xerofile og mesofile Skove. Krat regnes med til Skovene. Paa Bjergene i den sydøstlige Del af Tyrkiet træffer man Stepper paa Sletterne ved øvre Tigris, men hvor Bjergenes Højde overstiger ca. 800 m er der endnu bevaret Pletter af træagtig Enebær (*Juniperus excelsa*), sommergrønne Ege og andre indblandede Løvtræer. Skovene er meget aabne, og ved Hugst ofte forvandlede til Krat. De regnes til de vinterhaarde Tørskove. Ogsaa længere mod Syd i det nordlige Iraq kan paa Bjergene, der naar højere end 900 m, træffes Skove af samme Type, som kun forandrer sig lidt indtil den øvre Skovgrænse. Skove af Enebær, løvfældende Ege og Fyr (*Pinus nigra*) er ligeledes hyppige i det indre Anatolien, hvor Bjergene er høje nok til Skovvækst. Paa Bjergene ved Plateauets sydlige Rand indenfor Sydkysten afløses Egeskoven i nogen Højde af Naaleskov, væsentlig dannet af Enebær (*Juniperus excelsa* og *J. foetidissima*), Cypres (*Cupressus horizontalis*), Ceder (*Cedrus Libani*) og Ædelgran (*Abies cilicica*). Mod Nord findes i Reglen et Bælte af Egeskov mellem Steppen og Naaleskoven, men paa Sydkraaningen naar Naaleskoven helt ned til den mediterane Makiregion med dens Krat af Trælyng og de sædvanlige Makibuske: Myrte, Oliven, stedsegrønne Ege, Cistus o. s. v. Indenfor Vestkysten trænger Makivegetationen ind i flere af de Dalsystemer, som fører ud til Vestkysten. Paa Bjergene og i Indlandet afløses de af Egeskovene. Paa de højere Bjerge er Klimaet mere regnrigt end i Landets sydlige Del, og Skovene her er derfor ikke længere prægede af Sommertørken. Man finder her Bøg (*Fagus orientalis*) og Ædelgran (*Abies Bornmülleriana*) i Stedet for Tørskovens Træarter. Mange Steder dannes Mor i Skovbunden. Den mediterane Makivegetation er ogsaa herskende paa Trakiens Sydkyst og Lilleasiens Nordkyst, men da dens øvre Grænse allerede ligger i en Højde af ca. 100 m (længst mod Øst lidt højere), er dens Omraade reduceret til et yderst smalt Bælte langs Kysten. For oven afløses Makierne af løvfældende Skove, som paa Grund af Nordkystens store Nedbør har en særlig yppig Karakter. I Løvskovenes nedre Del er endnu indblandet en Del stedsegrønne Buske og Smaatræer, som dog næsten alle forsvinder i ringe Højde. Blandt de sommergrønne Træer kan nævnes Eg, Bøg, Kastanje, Avnbøg, Gran (*Abies Bornmülleriana* og *A. Nordmanniana*), Fyr (*Pinus silvestris*) og mange andre Træarter. Bag Hovedkæden afløses Mesofytskoven af Tørskov.

Bogen afsluttes med et godt Sagregister og 3 Kort (1:1,000,000) over Højdeforhold, nedre Skovgrænse, Vegetationsregioner og endelig et Blad med en Del Profiler. I Teksten findes et Kort over

den øvre Skovgrænses Højde samt 11 Tavler, hver med 4 fortrinlige og oplysende Vegetationsbilleder, for en væsentlig Del reproducerede efter Forfatterens egne Fotografier. *M. Vahl.*

Johs. Humlum: Geografi. 304 S. (19×27 cm), farvetrykte Kort over Verdensdelene og de vigtigste Lande, talrige Tekstkort og Illustrationer. Skandinavisk Bogforlag, Odense 1939.

Denne Fremstilling af Geografien er et Afsnit (Side 141—448) af et større Værk: Alverdens Viden om Naturen og Menneskelivet. Skandinavisk Bogforlag, Odense 1939.

I dette geografiske Afsnit er Hovedvægten lagt paa en Fremstilling af U.S.A., Sovietunionen, England, Tyskland, Frankrig og Italien, medens de øvrige Lande faar en kortere Omtale. Inden for denne Ramme er det dog væsentlig kun Landenes Erhverv, som er behandlet. Ved hvert Landomraade findes en Indledning om Natur og Befolkning, men disse Forhold er saa knapt behandlede, at Fremstillingen ofte bliver meget unøjagtig. Der skal kun nævnes faa Eksempler. p. 205 siges, at den caledoniske Foldning har Navn efter den caledoniske Lavning mellem Grampian Bjergene og det nordvestlige Højland. Sandheden er dog, at baade Foldningen og Lavningen har Navn efter Caledonia, Oldtidens Navn for hele den Del af Skotland, som ligger Nord for Clyde-Forth Lavningen.

Ved Omtalen af Frankrigs Klima siges, at i Sydfrankrig, som i alle Middelhavsomraader, falder næsten hele Aarets Nedbør om Vinteren. Denne Paastand maa vel nærmest betegnes som en temmelig kraftig Overdrivelse. I Middeltal for nogle Stationer i Languedoc's Lavland og ved Rivieraen falder 25 % af Aarets Nedbør om Vinteren, 27 % om Foraaret, 13 % om Sommeren, 35 % om Efteraaret. Det vilde have været rigtigt at skrive, at mere end Halvdelen af Nedbøren falder i Aarets koldere Del, og at Sommertørken endnu forstærkes ved denne Aarstids stærke Fordampning.

Ogsaa i Omtalen af Befolkningsforholdene har der indsneget sig mærkelige Fejl. P. 228 siges, at der af Fremmedfolk i Frankrig findes en Del Italienerne, især paa Corsica og i Savoyen. Dette er rigtigt for Corsica's Vedkommende. Desuden er Italiensk det almindelige Talesprog i nogle Kommuner i et 10—35 km bredt Bælte langs den italienske Grænse Øst for Nice. I Savoyen gaar Sproggrænsen mellem fransk og italiensk næsten overalt øst for Landegrænsen. I Aostadalen er der endog fransk Folkesprog 70 km øst for den fransk-italienske Grænse. Det kan vel ikke antages, at det er Meningen at fortælle, at der overalt i Frankrig findes indvandrede italienske Arbejdere. I saa Tilfælde var der større Grund til